

Kirja-arvio

Olipa kerran sienä kapitalismin raunioissa

Anna Ilona Rajala, *Doctor of Philosophy, tutkijatohtori, yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto*

Anna Lowenhaupt Tsing: *Lopun aikojen sienä. Elämää kapitalismin raunioissa*. Kääntänyt Anna Tuomikoski. Tutkijaliitto: Helsinki, 372 sivua, 2015/2020.

Avainsanat: antroposeeni, kapitalismi, posthumanismi, prekariaatti, tuotantoketjut

<https://doi.org/10.51810/pt.112312>

Anna Lowenhaupt Tsingin kirjassa *Lopun aikojen sienä. Elämää kapitalismin raunioissa* (2015/2020) seurataan sientä nimeltä matsutake eli tuoksuvalmuska. Matsutake johdattaa lukijan kapitalismin reunamille ja sen raunioille sekä pohtii elämän mahdollisuutta ihmisen aikaan saamasta tuhosta huolimatta. Kirja perustuu Tsingin matsutakesatokausina vuosina 2004–2011 tekemään etnografiseen kenttätööhön, jossa hän seurasi matsutaken poimijoita ja välittäjiä siellä, missä matsutake kasvaa, sitä kaupataan ja sillä lopulta herkutellaan: Yhdysvaltain Oregonin ja Suomen Lapin metsissä, Kiinan Yunnanissa ja Japanissa. Tsing on myös haastatellut tutkijoita ja metsänhoitajia edellä mainittujen paikkojen lisäksi Kanadassa, Tanskassa, Ruotsissa ja Turkissa.

Kirjan analyysimenetelmät ja kirjoitusote sulautuvat toisiinsa metodologisesti: siinä missä havainnointi, kenttätö ja tieteellinen tieto ovat olennaisia osia Tsingin tutkimusta, myös maisemien tarinoiden kirjoittaminen sekä perinnetiedon ja muunlaisen ei-tieteellisen tietämisen ja olemisen tavat muodostavat kirjan kerroksittaisen tarinavyyhdin. Tätä vyyhtiä kirjoittaessaan (ja lukijan lukiessa) Tsingin (ja lukijan) ymmärrys matsutakesta ja

sen kanssa yhteistoimivista inhimillisistä ja ei-inhimillisistä elämänmuodoista alkaa avautua sommitelmaksi. Tsing kehittää samalla sommitelmaansa nojaten talouden analyysiin soveltuvia peruskäsitteitään (Tsing 2015/2020, 9), jotka tarjoavat käyttökelpoista sanastoa kapitalismin analyysille sienimetsän ulkopuolellakin.

Kirjan käsitteellinen anti on palmikoitu rikkaan etnografisen aineiston sekaan, mikä tekee matsutakesta kiehtovan seurattavan. Matsutake on monta asiaa yhtäaika: Se on ihmisen aikaansaaman tuhon tulos, ja se kasvaa ainoastaan ihmisen dramaattisesti muuttamassa ympäristössä. Se on maailman kallein sieni. Erityisesti Japanissa se on gourmet-herkku ja arvostettu lahja. Japanissa siihen liittyy myös nostalgian kaipuu, sillä matsutakesta on tullut harvinainen. Sen kerääminen on prekaaria työtä, koska sienikausien tuotto on arvaamattomaa. Silti sienien kerääjille matsutake on vapauden symboli. Tsingille matsutake ja sen ympärille asettuva talous on kapitalismin analyysin väline. Kaikissa olomuodoissaan matsutake kertoo tarinaa kapitalismin suuren edistystarinan jälkeen jättämistä sotkuista. Se kertoo prekaarista eli epävarmasta ja muiden armoilla olevasta elämästä sekä kapitalismin reunamilla tapahtuvasta *perikapitalistisesta* taloudesta.

Kirjan ensimmäisessä osassa Tsing käsittelee tutkimusotettaan, jonka hän kietoo kuvaukseen antroposeenin aikakaudesta ja ”edistyksen” jälkeensä jättämistä tuhoista. Toisessa osassa Tsing esittelee termin *talteenottokasautuminen*, jota hän havainnollistaa matsutaken ympärille asettuvan perikapitalistisen talouden kautta. Kolmannessa osassa käydään tarkemmin läpi metsien monieliöistä elämää, jossa ihmisen toiminnalla on kautta historian ollut elämää muokkaavia vaikutuksia. Kirjan neljäs osa on lajien välisen yhteistoiminnan ja yhteisvaurauden puolustus. Kirjan argumentin tai rakenteen tiivistäminen on haastavaa, koska teos koostuu ”lyhyiden lukujen vallattomasta joukosta” (Tsing 2015/2020, 8), jota valokuvat, piirroksot ja kirjoitetut välinäytökset rytmittävät. Väistämättä tällaisesta kirjasta kirjoitettu arvio on vähintään yhtä ”vallaton” ja arvioitsijan uudelleen sommittelema, mutta yksi selkeä näkökulma nousee esille: pohjimmiltaan kirja kertoo prekaarista elämästä.

Prekaaria elämää raunioilla

Jäljittäessään matsutakekauppaa ja metsien ekologiaa Tsing tarkastelee sienestäjien prekaaria toimeentuloa ja metsien ekosysteemejä, jotka ovat yhtäältä herkkiä ympäristötuhojen edessä ja toisaalta riippuvaisia ihmisten aiheuttamista häiriöistä. Tässä sommitelmassa yhteen kietoutuneet inhimilliset ja ei-inhimilliset elämänmuodot – puut ja niiden symbioottisienet rihmas-toineen, symbioottisienien symbioottikasvit, kerääjät ja kauppiat, sienien tuoksun perässä kulkevat eläimet ja eläinten perässä kulkevat sieniä etsivät ihmiset, metsurit ja metsähallitukset sekä matsutaketieteilijät – muodostavat *laikuittaisen mosaiikin*, jossa tarkastellaan prekaaria maailmaa ja varallisuuden kasautumista.

Lukija voisi ajatella, että tarinat sienestä, joka tulee toimeen ainoastaan ihmisen rajusti muokkaamissa metsissä, olisivat oikeutus ihmisen sotkuille. Näin ei kuitenkaan ole. Tsingin tarkoitus ei ole oikeuttaa lisätuhoja vaan seurata sientä raunioilla, joista on tullut yhteinen ruma ja mahdoton kotimme. Tämä on haaste, mutta muutakaan vaihtoehtoa ei ole. Tsingin mukaan on pohdittava, kuinka yhteistoiminta voisi tuhon keskellä mahdollistaa selviytymisen:

Vailla edistyksestä kerrottua tarinaa maailmasta on tullut pelottava paikka. Hylätyt rauniot tuijottavat meitä syyttävällä silmällään kaikkien kauhujen keskeltä. On vaikea keksiä, kuinka elää hyvää elämää, saati välttää koko planeetan tuhoutuminen. Onneksi on yhä seuraa, ihmisiä ja ei-ihmisiä. Voimme yhä tehdä tutkimusretkiä hävitettyjen maisemien villiintyneille pientareille – kapitalistisen kurin, skaalautuvuuden ja hylättyjen plantaasien reuna-alueille. Voimme yhä tuntea ympärillämme leijuvan latentin yhteisvaurauden – ja pakenevaisen syksyn tuoksun. (Tsing 2015/2020, 341.)

Vastataksemme haasteeseen ja oppiaksemme tuntemaan maailman, jonka kapitalistinen ”edistys” on meille jättänyt, meidän on ”jäljitettävä hävityksen laikkuja siellä täällä” (emt., 254). Sieni ei pelasta, Tsing (emt., 35) kirjoittaa, ”mutta se saattaa avartaa mielikuvitustamme”.

Metodologisia laikkuja...

Tsingin muodostamasta mosaiikista nousee rikas sanasto – osin aiemmasta lainattu ja osin uudissanoista koostuva – jonka voidaan nähdä muodostavan laikuittaisen tai rihmastomaisen metodologian, jonka avulla Tsing purkaa havaintojaan. Vaikka Tsing painottaa, ettei hänen tutkimuksensa ole skaalattavissa toisiin konteksteihin ja suurempiin mittaluokkiin muuttamatta tutkimuksen viitekehystä, näen teoksen metodologisen käsitteistön olevan hyödyllinen kapitalismin ja globaalien tuotantoketjujen analyysissä matsutakekaupan ulkopuolellakin. Tsingin metodologia on kuin matsutake: se ei ole viljeltävissä, vaan se kasvaa vain tietyissä olosuhteissa. Skaalautuvat ja ei-skaalautuvat ilmiöt eivät kuitenkaan ole toisistaan erillisiä tai riippumattomia. Matsutakekin muodostaa ei-skaalautuvan talousjärjestelmän skaalautuvan tehometsätalouden raunioissa. Tsingin käsitteistöön ei tule suhtautua siten, että se ei olisi muokattavissa tai osin korvattavissa käsitteillä, jotka toimivat toisissa konteksteissa paremmin. Tämä pätee toki mihin tahansa teoreettiseen viitekehykseen tai käsitteistöön: dogmaattisuus ei koskaan mahdu samaan lauseeseen kriittisen ajattelun kanssa.

Tsing soveltaa sommitelma-ajattelua, jonka hän asettaa Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin (1980) ranskankielisen *agencement*-termin (englanniksi *assemblage*) käännosten ja luonnosten jatkumoon. Tsingin sommitelmat ovat: ”kaikkea sitä mikä kerääntyy johonkin paikkaan mittakaavalla millä hyvänsä. – – [Ne] keräävät elämänmuotoja yhteen ilman, että tällainen vuorovaikutusrakenne olisi oletettava ennalta.” (Tsing 2015/2020, 350.) Metaforana Tsing (emt., 41) käyttää sommitelmalleen musiikista lainattua sanaa *polyfonia*, jossa ”itsenäiset melodiat kietoutuvat yhteen”. Polyfoniasta on erotettavissa erillisiä melodioita, mutta samalla yksittäiset melodiat luovat yhdessä harmonian ja dissonanssin hetkiä.

Polyfonisten ilmiöiden ”kuuntelu” vaatii *havaitsemisen taitoa*, mikä on Tsingille keskeinen metodologinen termi. Havaitsemisen taito edellyttää ymmärrystä, että ilmiö on historiaan – ihmisten tekemään ja ei-inhimillisten toimijoiden historiaan – sidonnainen (emt., 201). Samalla havaitsemisen taito tarkoittaa sitä, että etnografisen ”[t]arinatulvan kuunteleminen ja kertominen on *metodi*” (emt., 57). Historiallisuuden huomioiminen tarkoittaa kohtaamisten pohtimista ja yhteistoiminnan välttämättömyyden tunnustamista.

Yhteistoiminta on työskentelyä yhdessä eroista huolimatta. Ilman yhteistoimintaa me kaikki kuolemme, koska selviytymiseen tarvitaan aina toisia, eikä kukaan tai mikään ole täysin toisista riippumaton (emt., 45–47). Yhteistoimintaan liittyy aina *kontaminaatiota*, joka muuttaa maailmaa: kohtaaminen muuttaa meitä, eikä paluuta kohtamista edeltäneeseen tilaan ole. Yhteistoiminta on rajatonta kuin sienien itiöt, jotka ”avaavat mielikuvituksemme toisenlaiselle kosmopoliittiselle topologialle”. Itiöt ”ovat malli rajattomalle kommunikaatiolle ja ylenpalttisuudelle – spekulaaation ilolle”. (emt., 279.)

Kapitalismi edellyttää, että erilaisten yhteiskunnallisten ja poliittisten tilojen välillä tapahtuu *käännöstyötä*. Käännöstyön avulla sijoittajat pystyvät kartuttamaan varallisuuttaan hyväksikäyttämällä luonnon kapasiteettia siten, että kapitalistisen hallinnan ulottumattomissa syntynyt arvo valjastetaan tai otetaan talteen. Esimerkiksi elämä itsessään ei ole kapitalismin tuote. Myös öljy tai kivihiili ovat syntyneet kauan ennen kapitalismia. Silti niiden arvoa valjastetaan jatkuvasti kapitalistisen varallisuuden kasautumisen nimissä: kapitalistista arvoa luodaan ei-kapitalistisista arvontuotantojärjestelmistä, ja tässä arvonnunonissa tarvitaan käännöstyötä. Tätä prosessia Tsing kutsuu talteenotto-kasautumiseksi (*salvage accumulation*). Talteenotto ei kuitenkaan ole mikään ”tavallisen kapitalistisen prosessin päälle liimattu koriste”, vaan ”se kuuluu kapitalismin toimintaperiaatteeseen” (emt., 4). Se kertoo kapitalismin riippuvaisuudesta ei-kapitalistisista arvojärjestelmistä.

Paikkoja, joissa tällaista talteenottoa tapahtuu, Tsing kutsuu *perikapitalistisiksi*. Perikapitalistiset paikat ovat Tsingin mukaan yhtä aikaa kapitalismin sisä- ja ulkopuolella. Niissä ei-kapitalistisen ihmis- ja ei-ihmistoiminnan tuotoksia otetaan talteen kapitalistista kasautumista varten, joka on mahdollista ei-kapitalistisen ja kapitalististen arvojärjestelmien välisen käännöstyön ansiosta. Talteenottokasautumisen ja käännöstyön ansiosta ei-kapitalistiset paikat tulevat osaksi kapitalistisia globaaleja toimitusketjuja (emt., 85).

...kapitalismin kritiikin tueksi

Kovin eksplisiittistä vuoropuhelua aiempien kapitalismin tai kolonialismin kritikoiden kanssa Tsing ei harrasta, vaan hän punoo kritiikkinsä metodologiaansa, jonka rivien välistä on havaittavissa jälkistrukturalistisia sävyjä. Erään

eksplisiittisemmän vuoropuhelun hän kuitenkin käy: onko kapitalismin ulkopuolella mitään? Tsing asettaa tässä vuoropuhelussa J. K. Gibson-Grahamin (1996; 2006) feministisen kapitalismin kritiikin vastakkain Michael Hardtin ja Antonio Negrin (2000) jälkimarxilaista kritiikkiä. Vaikka yhtäältä Gibson-Grahamin talouden monimuotoisuuden esille tuominen antaa Tsingille toivoa, on liian hätiköityä puhua ”jälkikapitalistisesta” politiikasta. Toisaalta Hardtin ja Negrin näkemys, jonka mukaan kapitalismin ulkopuolella ei ole mitään, on taas liian toivoton ja yksipuolinen.

Tsingin käymä teoreettinen keskustelu jää kuitenkin hyvin yksinkertaiseksi, mutta toisaalta se on pragmaattinen. Gibson-Grahamin sekä Hardtin ja Negrin pelaaminen toisiaan vastaan toimii eräänlaisena ääripäiden väliin asettumisen välineenä, josta Tsing johtaa perikapitalismin käsitteensä. Kapitalismissa on ei-kapitalistisia paikkoja, mutta samalla perikapitalismi huomioi, ettei kapitalismilta voi täysin suojautua (Tsing 2015/2020, 88). Asiat ja eliöt liikkuvat kapitalistisen ja ei-kapitalistisen talouden välillä toisiaan muovaten ja toisiensa alueille tunkeutuen. Kapitalistiset ja ei-kapitalistiset taloudet ovat siis vuorovaikutuksessa perikapitalistisissa tiloissa. Ei-kapitalistiset taloudet eivät kuitenkaan tarjoa kapitalismille vaihtoehtoa vaan osoittavat *kapitalismin riippuvaisuuden ei-kapitalistisista paikoista* (emt., 89). Näin perikapitalistisen talouden muodot tarjoavat Tsingin mukaan paikan ajatella kapitalismin näennäistä monoliittisuutta ja kyseenalaistamattomuutta toisin: talous on monimuotoinen.

Keskustelussa talouden *monimuotoisuudesta* olisi tuntunut sopivalta laajentaa teoreettista keskustelua eurosentrisen kapitalismikritiikin ulkopuolelle. Viittaus esimerkiksi dekoloniaaliseen kritiikkiin (esim. Grosfoguel 2007; Mignolo 2007) olisi tuntunut sopivalta, sillä Tsingin aineisto on kaikkea muuta kuin eurosentrinen. Hän on lisäksi ollut myös mukana keskusteluissa *plantaasioseenin* (*plantationocene*) käsiteestä Donna Harawayn kanssa (Haraway ym. 2016). Plantaasioseeni antroposeenin ja kapitaloseenin rinnakkaiskäsitteenä keskittää huomion kolonialismin, kapitalismin ja rasismien osuuteen ihmisen aiheuttamassa ympäristötuhossa. Se pyrkii löytämään menneitä ja tulevia vastarinnan muotoja ekstraktivismille, joka on luonnonvarojen riistoon ja raaka-aineiden tuotantoon yksinomaisesti vientiä varten perustuva talousmalli. Ekstraktivismissa tuotannon tehokkuus ylittää tärkeysjärjestyksessä sosiaalisen ja ekologisen kestävyuden, ja talousmallissa voitot valuvat tyypillisesti monikansallisten

yhtiöiden taskuihin jättäen paikalliset yhteisöt selviytymään ympäristötuhoista. (Acosta 2011/2013; myös Haraway 2015.) Kapitalismi on yhtä lailla riippuvainen koloniaalisista hierarkioista ja valta-asetelmista (Quijano 2000) kuin ei-kapitalistisista talouksista. Nämä hierarkiat näkyvät myös Tsingin aineistossa, esimerkiksi Yhdysvaltain alkuperäiskansojen maa-omikeuksien menetyksenä, etnisissä hierarkioissa poimijoiden välillä sekä eurooppalaisen kolonialismin kauaskantoisina vaikutuksina muun muassa Kaakkois-Aasiassa. Dekoloniaaliseen kirjallisuuteen ei kuitenkaan kirjassa syvennyttä.

Lopuksi

Anna Tuomikosken suomennos toimii erinomaisesti, ja Tsingin alkuperäiset termit kääntyvät kekseliäästi suomen kielelle. Vahvemmassa teoreettisesta taustasta ponnistavalle lukijalle kirjan etnografinen ote voi olla hienoinen haaste, sillä viittauskäytännöt ovat välillä keveät. Esimerkiksi sommitelman käsitteeseen olisin kaivannut yhtä loppuviitettä laajempaa syventymistä. Sommitelman nimeäminen uudelleen ”polyfoniaksi” ei mielestäni oikeuta sommitelmia koskevan kirjallisuuden lähes täydellistä sivuuttamista. Tästä huolimatta – tai oikeastaan tämän ansiosta – kirjaa voi suositella laajalle lukijakunnalle myös tutkijakunnan lisäksi, sillä sen kirjoitusote on mukaansa tempaava eikä raskaita akateemisia keskusteluja juuri käydä läpi.

Poliittisen talouden tutkimukselle Tsingin metodologiset huomiot tarjoavat mahdollisuuksia. Näistä minulle ylivoimaisesti mielenkiintoisin on perikapitalismin käsite ja siihen olennaisesti liittyvät käsitteet talteenotto-kasautuminen ja käännoistyö. Nämä käsitteet ovat nähdäkseni käyttökelpoisia muidenkin globaalien tuotantoketjujen, kuten globaalien hoivaketjujen, analyysissä. Perikapitalistinen analyysi voisi esimerkiksi kysyä: Millaisia kapitalistisen ja ei-kapitalistisen talouden kohtauspaikkoja löytyy hoivan arjesta? Miten kapitalismista riippumattomia luonnonvaroja tai ihmisruumiin toimintoja voidaan kääntää talteenottokasautumisesta riippuvaisen kapitalismin tarpeisiin? Tsingin sanaston törmäyttäminen toisiin konteksteihin luonnollisesti kontaminoi sen, jolloin perikapitalistinen käsitteistö voi saada yhä uusia merkityksiä.

Lähteet

- Acosta, Alberto. 2011/2013. Extractivism and neoextractivism: two sides of the same curse. Teoksessa Miriam Lang ja Dunia Mokrani (toim.), *Beyond development: Alternate visions from Latin America*. Kääntänyt Sara Shields ja Rosemary Underhay. Amsterdam: Transnational Institute and Rosa Luxemburg Foundation, 61–86. <https://www.tni.org/en/publication/beyond-development> [Luettu 27.1.2022]
- Deleuze, Gilles ja Guattari, Félix. 1980. *Capitalisme et schizophrénie 2: Mille plateaux*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Gibson-Graham, J. K. 1996. *The end of capitalism (as we knew it): A feminist critique of political economy*. Oxford: Blackwell.
- Gibson-Graham, J. K. 2006. *A postcapitalist politics*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Grosfoguel, Ramón. 2007. The epistemic decolonial turn: Beyond political-economy paradigms. *Cultural Studies*, 21:2–3, 211–223. <https://doi.org/10.1080/09502380601162514>
- Haraway, Donna. 2015. Anthropocene, capitalocene, plantationocene, chthulucene: Making kin. *Environmental Humanities*, 6:1, 159–165. <https://doi.org/10.1215/22011919-3615934>
- Haraway, Donna, Ishikawa, Noboru, Gilbert, Scott F., Olwig, Kenneth, Tsing, Anna L. ja Bubandt, Nils. 2016. Anthropologists are talking – about the Anthropocene. *Ethnos*, 81:3, 535–564. <https://doi.org/10.1080/00141844.2015.1105838>
- Hardt, Michael ja Negri, Antonio. 2000. *Empire*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Tsing, Anna Lowenhaupt 2015/2020. *Lopun aikojen sieni. Elämää kapitalismin raunioissa*. Kääntänyt Anna Tuomikoski. Paradeigma-sarja. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Mignolo, Walter D. 2007. Delinking: The rhetoric of modernity, the logic of coloniality and the grammar of de-coloniality. *Cultural Studies*, 21:2–3, 449–514. <https://doi.org/10.1080/09502380601162647>
- Quijano, Aníbal. 2000. Coloniality of power and eurocentrism in Latin America. *International Sociology*, 15:2, 215–232. <https://doi.org/10.1177/0268580900015002005>